

Gina **„SUBVERSIUNEA”**
NECULA **CA STRATEGIE DE DISCREDITARE**
A CLIȘEI IDEOLOGIC
ÎN DISCURSUL LITERAR

PRELIMINARI

Limbajul literar este diferit de cel comun și pentru că finalitatea lui nu este aceea de a exersa competențele limbii, ci aceea de a exprima cultura și civilizația, pe care le poate modela. Limbajul standard are funcție comunicativă obiectivă, iar cel literar vizează, pe lângă intelect, și sensibilitatea, zone asupra cărora își exercită influența, exprimând esența unei gândiri și fiind centrat pe funcția estetică, cu atât mai mult cu cât viziunea unui scriitor este (sau trebuie să fie) unică; artistul nu este, la modul general și obligatoriu, purtătorul de cuvânt al grupului social din care face parte, ci vocea unei conștiințe.

Fenomenul extrem al apropierii literaturii de politic îl constituie literatura de factură ideologică (literatura de partid), în care determinismul devine constrângere. Arta și cultura, în regimurile totalitare din fostul „lagăr socialist”, au fost transformate în instrumente de propagandă și educare în spiritul ideologiei comuniste, conform tezelor și directivelor leninisto-stalinisto-jdanoviste.

Fiecare domeniu de utilizare a limbii se caracterizează prin prezența unor grupări fixe de cuvinte care reapar întotdeauna organizate în aceeași structură, iar frecvența mare a acelorași combinații conduce la o stereotipie a exprimării.

Ca strategie retorică, clișeu servește atât pentru înregimentare politică, așa cum arătam într-un articol anterior, dar și pentru subminarea ideologiei de partid. Facem însă o distincție între clișeu ca fapt de stil și clișeu ca simplu stereotip de exprimare. Apelul la clișeu se poate face din lipsă de imaginație și de mobilitate verbală, dar și în scop parodic. Prin familiaritatea recunoașterii, stereotipiile economisesc investiția de energie intelectuală, favorizând rapiditatea enunțării și a comprehensiunii fără să mai țină cont de regulile contextuale, ci doar de cele cotextuale.

De obicei ideologia, atunci când se manifestă prin intermediul literaturii, se citește printre rânduri, este inclusă în substratul textului, echivalentă cu sensul și semnificația operei literare. Literatura nu poate să existe ignorând în totalitate cadrul social politic, pentru că funcțiile ei sunt de a lumina, educa, civiliza, moraliza etc. În evoluția literaturii apar însă și momente când este privită ca formă de activism și politizare. În astfel de cazuri, mesajul operei devine cod ideologic, iar codul ideologiei structurează orice text literar în conformitate cu necesitățile puterii politice.

Propuneam, într-un articol anterior*, o privire din direcții diferite asupra clișeeleor limbii de lemn care oscilează, în discursul literar, între doi poli: asumare și recuzare. Asumarea, pe de o parte, presupune preluarea forțată a clișeului ca semn al înregimentării ideologice, iar recuzarea, pe de altă parte, înseamnă disimulare și complicitate.

Prin vorbirea înțepenită în clișee, promovată de limba de lemn, se limitează experiența lingvistică a vorbitorilor și se îngreunează, astfel, accesul acestora la anumite idei care i-ar putea ajuta să aibă o percepție corectă a realității. Limba de lemn comunistă îi obligă pe vorbitori la o competență lingvistică de tip epidictic în situații de contact cu oficialitatea, dar ceea ce e mult mai periculos este faptul că, prin utilizare foarte frecventă, tiparele limbii de lemn se impun tot mai mult (devenind firești parcă!) în viața publică, parazitând situațiile de comunicare. În studiul de față ne propunem să urmărim modul în care, prin discursul literar, se încearcă colaborarea cu cititorul sensibil la falsitatea clișeului ideologic, participând, alături de autor, la subminarea lui.

De la politizarea și ideologizarea literaturii, prin care se înțelege invadarea nediferențiată, grosieră și paralizantă a literaturii de sloganuri politice și ideologice, se ajunge la literaturizarea politicului și a ideologiei, ceea ce înseamnă a exprima aceleași sloganuri într-un mod mai voalat, într-un limbaj mai aproape de literatură. Tendința firească a literaturii este de a se debarasa de rigori artificiale și exterioare.

Referindu-se la impactul ideologiei asupra literaturii, Eugen Negrici consideră că „nimic din ce se întâmplă în procesul unei literaturi dezvoltate sub guvernare totalitară nu are o explicație naturală. Direct sau indirect, totul este replică, reacție, ripostă, repliere defensivă, disperată sau inventivă, stratagemă de supraviețuire” (*Un peisaj bizar*, 11).

În literatură posibilitățile semnificative și comunicative se actualizează altfel decât în limbă, pentru că limba literară e un sistem de comunicare conotativ, cu acumulare diacronică, iar sintagmele au un plus semantic care le vine din contextele artistice precedente în care s-au actualizat.

CLIȘEUL. SUBVERSIUNE ȘI COMPLICITATE

Alături de asumarea conștientă a clișeului, determinată de dorința de înregistrare politică și de frica de represalii, o altă posibilă atitudine față de clișeu este aceea de recuzare. Această atitudine presupune tratarea atentă a materia-

* „Limba Română”, nr. 1-2, 2008, p. 125-136.

lului limbii, astfel încât clișeu să nu scape nesancționat. Cu alte cuvinte, prin recuzare înțelegem reacția față de clișeu și față de aspectele negative pe care acesta le presupune.

Michel Riffaterre, în *Producerea textului*, distinge două caracteristici fundamentale ale clișeului: expresivitatea puternică și stabilă și eficacitatea stilistică orientată. Expresivitatea puternică se argumentează prin aceea că stereotipul este un fapt de stil atât timp cât este reprezentat de metaforă, antiteză, hiperbolă. Eficacitatea stilistică a clișeului vine din faptul că o astfel de structură stilistică impune o lectură dublă, apreciind valoarea ei în text și în raport cu alte texte. În acest fel, clișeu funcționează ca un citat, ca o referință la texte enunțate anterior și reclamă o lectură de tip intertextual.

Într-un text anticorpii manipulării sunt dați de o lectură critică, pentru că pericolul manipulării este diminuat în cazul în care retorica locutorului întâlnește o altă retorică, a interlocutorului, care are competența să intervină în „agonistica generalizată” a jocurilor de limbaj.

La Marin Preda, vocea lui Ilie Moromete se transformă într-o voce supratextuală atunci când atrage atenția asupra pericolului pe care îl reprezintă îngrădirea libertății de exprimare.

„Unde mergem noi, domnule? Ce ajungem noi în situația când ție nu-ți mai pasă de nimeni și faci ce vrei tu și rostul meu pe lumea asta nu e decât să zic ce zici tu?” (Preda, *Moromeții II*, p. 291).

Pericolul cel mai mare este acela al reproducerii unui singur discurs gata gândit, gata decorat cu „entuziasm muncitoresc”, fără a mai simți necesitatea exprimării opiniei și experienței personale. În astfel de cazuri, arta autentică are meritul de a refuza conștiința duplicitară, pentru că, după cum sublinia Vasile Șerban, „expresia artistică autentică nu este posibilă în afara libertății construcției artistice; cel mult ea se poate deghiza în pseudoopere” (Șerban, *Angajarea literară*, p. 123).

Scriitorii aveau ca alibi față de autorități faptul că Nicolae Ceaușescu însuși supusese unor critici severe abuzurile săvârșite în perioada dinaintea venirii sale la putere (evident nu din convingere, ci din rațiuni politice), perioadă numită în mod frecvent de criticii literari (cu o formulă lansată de Marin Preda) „obsedantul deceniu”.

Cuvintele „încărcate”, cele care au valoarea unui întreg enunț, chiar și atunci când nu sunt introduse într-un context relevant, și care poartă o judecată de valoare, spun, de obicei, mai mult decât indică sensul lor.

Exemplele oferite în continuare conțin cuvinte folosite articulat hotărât, articolul oferindu-le greutatea necesară pentru a se impune în mintea vorbitorilor ca „adevăruri” generale ce nu mai necesită un context anume, ele pot fi utilizate oricând pentru a da greutate mesajului.

„Dar am dus *munca* și am avut răbdare, și au început să vină, și nu era *reacțiunea* ca acum, era organizată cu bătauși penetiști și dracu să-i ia care mai erau, că erau atâtea partide de te zăpăceai la cap, nu știai pe care să mai demaști...” (Preda, *Ferestre...*, p. 8).

„Acum știau ce era asta, *autocritica*, spre deosebire de primii ani, când le fusese mult mai greu [...] «Tovarăși, a găngăvit el, recunosc! Îmi fac critica și autocritica»” (Preda, *Moromeții II*, p. 317).

Astfel de cuvinte au rolul de a da greutate unui discurs demagogic. Există însă și situații în care ridicolul supraîncărcării semantice a unui cuvânt iese foarte ușor în evidență. Prin personajul său, Ilie Moromete, Preda ironizează cuvintele de acest gen, sugerând intenția de a le învăța când, de fapt, e vorba doar de mimarea acestui efort:

„Moromete surâdea: «Auzi, mă, Matei, ce zice lipoveanul ăsta, că tu și cu Giugudel (și l-a mai adăugat și pe Cârstache la rând) cică sunteți uneltele mele. Adică cum unelte?» (Era un cuvânt din ziare, prin care erau desemnați astfel acei țărani care continuau încă să fie în relații pașnice cu chiaburii, cuvânt necunoscut în sat, prin care erau desemnați cei cu stare.) Prin unelte, Moromete dădea de înțeles că se gândește la o furcă, o sapă, o greblă...” (Preda, *Moromeții II*, p. 124).

Problema de interpretare care apare în acest text este creată de polisemia cuvântului „unelte”, sensul mai vechi având o reprezentare mai concretă în mintea vorbitorului. Așadar, după cum sublinia și Rodica Zafiu, „cliseele provenite din metafore și metonimii sunt adesea iritante prin recurență, dar au avantajul accesibilității, al maximei comodități, manifestate deopotrivă în producerea și în receptarea textului. Există însă și o tendință de prețiozitate și de ostentare a efectului stilistic, care acumulează figuri semantice, ajungând să producă efecte de comic involuntar” (*Diversitate*, p. 53).

Prin aceste cuvinte „receptorului i se face o invitație de a participa la o operație intelectuală: el trebuie să găsească formula culturală. Este incitat, ca și în cazul cuvintelor încrucișate sau a concursurilor de cultură generală. Receptorul are ocazia să realizeze o performanță, să-și confirme apartenența la comunitatea culturală întărindu-și componenta pozitivă a identității” (Dâncu, *Retorica*, p. 147).

Augustin Buzura își bate joc necruțător de gândirea confuză și plină de clișee a activistului de partid, îi parodiază stilul cu o frenezie care ne face să înțelegem, de fapt, cât de mult îl detestă:

„Astăzi am profitat de faptul că este duminică și m-am dus în clinică să văd cine este tovarășa care a vorbit în limbi străine cu profesorul Cristian. Având acest scop nu m-am prezentat la munca voluntară ceea ce l-a făcut pe tov. președinte de bloc să mă interpreteze greșit: În primul rând că eu nu-s intelectual și nu manifest dispreț ca tov. dr. Dumitrescu care-și ceartă mereu copilul: Doctorul Dumitrescu trebuie să înțeleagă că sunt posibilități care se poate și posibilități care nu se poate. Când o să se afle că n-am fost la muncă voluntară aș vrea să se știe că era momentul propice să descopăr ce este cu tovarășa care se înțelege cu profesorul în limbi străine” (Buzura, *Orgolii*, p. 78).

Anormalitatea unei comunicări în tipare este surprinsă de Marin Preda în numeroase situații cum este și următoarea, în care personajului din *Viața ca o pradă* i se sugerează de către Paul Georgescu să ia exemplul unui autor minor, Gheorghe Cristea, care scrisese nuvela *S-a spart satul*:

„[...] Autorul a văzut acest lucru just și foarte important pentru noi, că țărâni-me-a nu e și nu a fost vreodată omogenă. De acest adevăr va trebui să ții seama și dumneata, să te duci pe la țară și să vezi forțele în luptă.

Începeam să mă plictisesc. Fusesem pe la țară și nu văzusem nici un fel de forțe în luptă” (Preda, *Viața...*, p. 177).

Iese în evidență aici modul în care discursul se constituie prin repetarea mecanică a unor expresii „tăiate ca de bardă”, care devin un semnal de alarmă pentru „închingarea limbii și a gândirii” (Șerban, *Angajarea literară*, p. 123) în tiparele limbii de lemn. În fața falsificării flagrante a realității sugerată de ideologie, scriitorul adoptă o atitudine demistificatoare. Ar fi însă nevoie de o atitudine critică față de materialul vorbirii, pentru a putea înlătura ceea ce e de prisos și a păstra doar ceea ce este semnificativ pentru comunicarea unei idei, atitudine pe care puterea politică are tot interesul să nu o promoveze.

Aceeași reacție negativă față de clișeu se întâlnește și la unele dintre personajele lui Sălcudeanu:

„Cuvintele efort, dăruire, sacrificiu, abnegație pe care le introduseseră în discuție nu numai că nu avură darul să-l convingă pe Visalon, dar îl și supărară...” (Sălcudeanu, *Biblioteca...*, p. 139).

Cuvintele care supără sunt cele „introduse” în discuție, așadar cele care nu ar fi fost folosite în mod obișnuit, dar la care se apelează pentru ca rețeta să aibă succes, iar mesajul să nu fie interzis sau cenzurat.

Tatiana Slama-Cazacu atrage atenția asupra faptului că „orice derogare (ignorare voită sau nu) de la cerința ca emițătorul să țină seama de cunoștințele (contextul implicit) pe care le are sau nu receptorul înseamnă o deteriorare a comunicării, are loc o malversație a comunicării, chiar o măsluire a actului normal, leal de comunicare” (Slama-Cazacu, *Stratageme*, p. 79).

Într-un articol intitulat *Cuvinte și expresii interzise*, Mioara Avram menționează, printre formele de manifestare a dictaturii asupra limbii române, interdicțiile de vocabular, care probează teama pe care limba de lemn o manifestă față de conotații. Dintre cuvintele care fac chiar obiectul unui decret prezidențial, prin care se interzice utilizarea lor, sunt și formulele de adresare tradițională și de referire politicoasă la persoane cu termenii *domn*, *doamnă*, *domnișoară*.

Nefirescul exprimării este subliniat de jocul cu valorile polisemantice ale cuvintelor:

„Când intrasem prima oară în biroul lui cu hârtii și începusem: «domnule Călugăru...», «Eu nu sunt domn cu dumneata», mă întrerupse el. «Tovarășe Ion Călugăru...», «Eu nu sunt tovarășul dumatăle...» (Preda, *Viața...*, p. 63).

Se atrage atenția, prin astfel de schimburi de replici, asupra faptului că polisemantismul este o trăsătură definitorie pentru comunicarea obișnuită, cuvintele limbii de lemn fiind în mare parte monosemantice.

Literatura manifestă un interes constant pentru a dejuca încercarea de „instituționalizare a sensurilor”. Modul în care sunt construite replicile personajului Ilie Moromete indică o deosebită capacitate de adaptare la situațiile de comunicare. Folosind elemente din universul nou, personajul își intimidă interlocutorul prin abilitatea cu care mănuieste materialul verbal.

„– Ce s-arate, Cârstache? zise Moromete binevoitor. O să spună toți că alde Nae Marinescu a avut o atitudine provocatoare și că asta e! Rămaseră mirați de ultimele cuvinte ale lui Moromete (de unde știa el că așa o să spună?!) și câțva timp tăcură așteptând ca el să le explice în vreun fel ce însemna mai ales cuvântul provocatoare” (Preda, *Moromeții II*, p. 292).

Contextul în care apare replica este eliptic, pentru că discursul ideologic este, de obicei, eliptic. Clișeele limbii de lemn nu necesită precizări contextuale, ele sunt investite cu autoritate de către puterea politică și, astfel, simpla lor prezență face ca vorbitorul să și le asume. Scriitorul sesizează aici importanța pe care o impune structura fixă în mintea vorbitorilor și, de aceea, introduce în discursul personajului elemente ale limbii de lemn, subliniind, în acest fel, faptul că, în contextul social la care se raportează, toate situațiile de comunicare care au intrat în uz prin repetare capătă obligatoriu și valoare de adevăr. În articolul cu titlul *Jocul periculos cu fețișurile și cu cuvintele fețișizate*, Stelian Dumistrăcel observă că „impactul cuvintelor asupra vieții și psihicului semenilor se prezintă ca una dintre constantele selectării expresiei lingvistice în proza lui Marin Preda”. Reacția conlocutorilor lui Moromete, al căror „univers de așteptare” este cu totul altul față de cel propus, creează un context ironic ce subminează valoarea de adevăr a clișeului. În astfel de situații, Preda scoate în evidență modul în care vorbitorii sunt nevoiți să reînvețe să comunice, pentru a putea recunoaște tiparele „noii limbi”.

Adunările de la „sfatul popular”, instituite *ad-hoc* și provocate de conflicte minore, sunt ocazii de inoculare a clișeelor, multe dintre ele fără un referent precis în mintea vorbitorilor:

„Trebuia, tovarăși, în legătură cu atitudinea neîmpăciunită a lui Nae Marinescu, chemat de la început plutonierul Moise Ion și mai cu vorbă bună, mai aplicându-i dictatura proletariatului ...Și aici se răsese în sală, ca de un lucru îndeobște cunoscut prin veselia lui, cum era dictatura aceasta când intervenea” (Preda, *Moromeții II*, p. 305).

Analiza limbii de lemn arată cum se pierde progresiv obișnuințele limbii naturale. Vorbitorii sunt siliți să folosească în locul expresiilor cunoscute o combinație de sloganuri și trivialități cu conținut referențial vid. Astfel de clișee nu găsesc nicio reprezentare în mintea celor care le folosesc și de aceea se generează un mod mecanic de organizare a discursului.

Dialogul dintre Victor Petrini și tatăl său subliniază agresivitatea limbii de lemn ce pătrunde în comunicarea de zi cu zi:

„– Uite, uzina are o bibliotecă, să te angajeze acolo, să te ocupi de ridicarea nivelului cultural al maselor (adăugă el cu ironie). [...]

– Numai că n-or să angajeze ei la ridicarea nivelului cultural al maselor un dușman de clasă și dacă, din întâmplare, mă angajează unul, vine altul mai vigilent și o să mă dea repede afară zicând că «m-am strecurat» în sânul clasei muncitoare, să fac și să dreg.

– Ce să dregi?

– Acțiuni dușmănoase, chestii de-astea!” (Preda, *Cel mai iubit...*, II, p. 230).

Ceea ce se poate spune în foarte multe feluri e redus la câte un tipar care comunică informația într-un cadru deja familiar. Eugen Negrici e de părere că „dacă nu comunică, acest limbaj exprimă, în fapt, o stare, se constituie ca o etichetă a însăși inerției” (Negrici, *Clișeul*, p. 160). La temelia vieții lungi a clișeului stă „disconfortul luării la cunoștință a individualității, teama de individualitate. Rup-tura de indiferențierea colectivă este și va fi mereu privită dacă nu ca un păcat, cel puțin ca o eroare amenințătoare” (idem, *Scurt istoric*, p. 365).

Prin intermediul personajelor conștiință din literatură se subliniază că nu doar cuvintele sunt private de sens, ci chiar sensul pe care l-ar putea avea ele nu merită să fie exprimat. Ștefan Pinteș din *Fețele tăcerii*, de Augustin Buzura, exprimă îngrijorarea autorului în legătură cu faptul că meseria de ziarist impune și conformarea la sistemul de formulare a ideilor impus de ideologie:

„Cine să te știe când spui: Tovarășul director Olteanu a declarat următoarele: «În cinstea zilei X, colectivul de muncitori, ingineri și tehnicieni și-a luat angajamentul să suplimenteze planul... În vederea acestei mărețe sarcini vom munci cu și mai mult elan etc.»? Ce-ți spune ție 101,7 la sută? Dar: elan, dăruire, entuziasm, aceste cuvinte rare numai de mine rostite?” (Buzura, *Fețele...*, p. 9).

Sunt, în acest caz, structuri comunicative depășite, dar vorbitorului îi vine ușor să apeleze la ele, deși sistemul ideatic pe care îl slujesc este epuizat, iar ele nu mai stimulează emoții proaspete, ci numai tipuri standard de reacție „fiindcă în asemenea texte se uzează de sentimente stereotipe în expresii sclerозate” (Negrici, *Clișeul*, p. 141).

Valache, un personaj din *Marele singuratic*, cedează sub presiunea cuvintelor care îl condamnă și se sinucide, iar fostul notar din Siliștea oferă un comentariu reparator:

„[...] nemaiputând suporta regimul nostru democrat-popular, domnul Valache și-a pus capăt zilelor. Ce era cu cuvintele astea? Cine le născocise? Parcă erau scrise undeva!? Nu crezi?” (Preda, *Marele singuratic*, p. 112).

Enormul val de cuvinte mincinoase face ca omul obișnuit să piară sub tăișul lor: „Reacția cea mai eficientă la clișeizarea limbajului este cea produsă din interior: percepția suprasaturației generează adesea parodii, determină reluarea

în cheie ironică a clișeelor și includerea lor în jocuri de cuvinte” (Zafiu, *Diversitate*, p. 64).

Se poate spune că declinul limbii are, în cazul limbii de lemn, cauze politice. În loc să fie un singur cuvânt, un verb devine frază în limbajul politic; se face apel la metafore tocite care nu mai evocă nimic, multe dintre ele fiind folosite fără a li se identifica referentul; cuvintele cu dicție pretențioasă sunt folosite pentru a masca un enunț banal și pentru a oferi notă științifică și solemnă comunicării, iar expresiile străine au rolul de a da senzația de profunzime. De fapt, cuvintele sunt abuzate chiar prin privarea de conținut.

CONCLUZII

În comunicarea obișnuită persoana vorbitoare primește din afară un anumit material pentru expresie și îl folosește apoi în forme care – chiar în cazul formulelor fixe – nu mai pot fi socotite identice cu acelea primite. Prin limba de lemn se urmărește tocmai anihilarea oricărei intenții de a modifica discursul totalitarist. Totuși literatura nu poate să ignore faptul că un tipar este încadrat în fraze a căror construcție aparține unui individ și de aceea ele nu scapă de nuanțarea impusă de ansamblul în care se află; chiar dacă cineva ar vorbi numai în șabloane de lungimea unor fraze, totuși acestea capătă fine nuanțe specifice, din pricina vocii, a intonației, a gesturilor sau a mimicii și sunt interpretate de interlocutor în funcție de împrejurarea în care se află vorbitorul. Posibilitatea de opțiune în cadrul unor limite convenționale alcătuieste tocmai baza stilului în exprimarea prin limbaj și, în consecință, prin opere ca cele menționate în lucrare, se încearcă „restabilirea demnității cuvintelor”.

Limba de lemn nu este o invitație la reflectare numai pentru lingviști, ci și pentru scriitori. Atât timp cât limba suferă din cauza invaziei clișeelor și literatura este invadată de dogmă, la un moment dat, astfel încât devine imposibilă comunicarea unui mesaj literar autentic. În perioada comunistă, într-o etapă inițială, aspectul estetic ajunge să fie exclus din textul literar, iar exprimarea sentimentelor este considerată o formă de reacționarism. Apare însă ulterior și un alt tip de literatură al cărei autor este în permanență cu ochii pe cititor, îl invită pe acesta la decodarea subtextului ce propune, de fapt, o parodie a limbii de lemn. Excluzând patosul perioadei anterioare, literatura reintră în drepturi și își recapătă profunzimea. Trebuie remarcat însă că nu doar clișeu specific perioadei comuniste este obiectul parodiei pentru scriitori, ci orice formă de exprimare stereotipă care parazitează comunicarea, iar literatura recentă oferă numeroase exemple în această direcție.

Sintetizând aspectele evidențiate prin lucrările care au abordat fenomenul limbii de lemn, putem stabili că, în mare, mecanismul generării și funcționării ei este același oriunde în lume s-ar manifesta, iar diferențele sunt date doar de contextul social-politic de moment. Limba de lemn este, de fapt, un subsistem al unei limbi, reprezentat fiind mai ales de elemente lexicale, dar și unități frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clișee încremenite, cu sens determinat

în contextul unei anumite *autorități*, în mare măsură utilizate stereotip-dogmatic ca exprimare a unei ideologii (sau simulacru de subsisteme ideologice, economice, tehnologice, politice, culturale etc., care dețin o putere sau o autoritate), imitate, dar și impuse de puterea politică sau de grupări ori de indivizi cu asemenea veleități (chiar dacă, în genere, promotorii sau epigonii sistemului ideologic nu cunosc întotdeauna exact conținutul semantic), apoi difuzat prin repetare, prin utilizarea frecventă în diverse mijloace de comunicare orală sau scrisă, anihilându-se astfel gândirea maselor receptoare, care pot ajunge să fie supuse unei sugestii obiective: intenția reală sau cel puțin efectul obținut sunt de a impune autoritatea, fie prin secretul ori prestigiul codului deținut, fie prin cunoștințele tehnocrate, de a se împiedica altă modalitate de gândire și, în genere, de a se ascunde, de a se masca adevărata realitate, dacă aceasta nu este favorabilă. De fapt, acest fenomen are cauze foarte complexe și în instituirea lui intervin factori diverși care se conjugă, pentru ca rezultatul să fie spălarea creierilor în vederea manipulării grupului social.

Cuvintele limbii de lemn par să se impună prin generalizare spontană, strecurându-se în comunicare și parazitând limba. Folosirea lor în contexte variate și cu o frecvență foarte mare face ca penetrarea lor în uzul curent să fie facilă. În maniera „calului troian” cuvintele limbii de lemn se strecoară în limbă. Se răspândesc asemenea virusului informatic: introdus prin discursul de moment, virusul se dezvoltă și colonizează formule clasice, eradicând toate celelalte posibilități de formulare diferită. Apare în acest fel un conflict lexical, pentru că ideilor dispersate li se oferă caracter de universalitate. Discursul este unul automat – sensul ideologic ocupând tot spațiul, fără a mai lăsa loc la interpretări. E clar că ceea ce numim limbă de lemn nu este expresia unei gândiri, e mai degrabă un model oferit vorbitorilor pentru a-i dezvăța să gândească pentru ei înșiși, permițându-le să repete formule gata făcute, destinate să producă un efect de indeterminare. Din acest punct de vedere, toată ideologia dogmatică este capabilă să-și genereze propria limbă de lemn – rigidă și uniformă, amenințând să facă să dispară autonomia gândirii, dorința de a vorbi și invenția verbală care constituie viața limbajului.

Limba de lemn devine mult mai periculoasă atunci când invadează literatura, pentru că oferă autoritatea cuvântului scris ca model unic de structurare a discursului, cu atât mai mult cu cât există diferențe între uzul politic și cel literar al limbii, literatura politică cerând luarea unei poziții, plasarea de o parte sau de alta a baricadei.

În acest context, putem spune că lupta pentru puritatea ideilor este aceeași cu lupta pentru demnitatea limbajului și că demagogia, frazeologia găunoasă reprezintă nu doar un moment de nefericită existență a cuvintelor, ci și de manifestare slugarnică față de o anumită putere politică. Se poate afirma că limba de lemn este arta de a confecționa pretexte pentru discursul ideologic. Acest limbaj exprimă, de fapt, o stare, se constituie ca etichetă a inerției. Meritul literaturii este acela de a propune, ca răspuns, protestul împotriva clișeelelor pe care le subminează din interior.

SIGLE BIBLIOGRAFICE

A. Exegeză la subiect

- Avram, *Cuvinte* = Mioara Avram, *Cuvinte și expresii interzise*, în *Limba și literatură*, nr. 1, 1990, p. 8.
- Dâncu, *Retorica* = Vasile Sebastian Dâncu, *Retorica argumentării publicitare*, în *Comunicarea simbolică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
- Dumistrăcel, *Jocul* = Stelian Dumistrăcel, *Jocul periculos cu fetișurile și cu cuvintele fetișizate*, „Cronica”, nr. 21, 1990, p. 8.
- Dumistrăcel, *Discursul repetat* = id., *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2006.
- Negrici, *Clișeur* = Negrici, Eugen, *Clișeur – jocul trist al previzibilității*, în *Exprimitatea involuntară*, Cartea Românească, 1977, p. 136-160.
- Negrici, *Un peisaj bizar* = id., *Un peisaj bizar: literatura română sub comunism*, în *Literatura română sub comunism*, București, Editura Fundației Pro, 2002, p. 11-18.
- Negrici, *Scurt istoric* = id., *Scurt istoric al propagandei prin poezie*, în *Poezia unei religii politice*, în *Patru decenii de agitație și propagandă*, o antologie a poeziei proletcultiste, prefața de Eugen Negrici, București, Editura Pro, 1995.
- Rifaterre, *Producerea textului* = Michael Rifaterre, *La production du texte*, Seuil (Poétique), Paris, 1979.
- Șerban, *Angajarea literară* = Vasile Șerban, *Angajarea literară în Literatură și societate*, București, Editura Eminescu, 1983.
- Slama-Cazacu, *Stratageme* = Tatiana Slama-Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Zafiu, *Diversitate* = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității București, 2001.

B. Surse literare

- Buzura, *Fețele* = Augustin Buzura, *Fețele tăcerii*, Editura Minerva, București, 1974.
- Buzura, *Orgolii* = id., *Orgolii*, Cluj, Editura Dacia, 1977.
- Preda, *Marele singuratic* = Marin Preda, *Marele singuratic*, București, Editura Tineretului, 1972.
- Preda, *Moromeții II* = id., *Moromeții*, vol. II, București, E.S.P.L.A., 1967.
- Preda, *Ferestre* = id., *Ferestre întunecate*, București, Editura Tineretului, 1976.
- Preda, *Viața* = id., *Viața ca o pradă*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
- Preda, *Cel mai iubit* = id., *Cel mai iubit dintre pământeni*, București, Editura Cartea Românească, 1980.
- Sălcudeanu, *Biblioteca* = Petre Sălcudeanu, *Biblioteca din Alexandria*, București, Editura Cartea Românească, 1970.